

DZĪVES
PIEREDZE

(zināšanas,
attieksmes,
prasmes)

DZĪVEI

(izziņai,
apdomai,
rīcībai)

LU emer.prof., Dr.fiz.

ANDRIS BROKS

andris.broks@lu.lv

<http://blogi.lu.lv/broks/>

Latvijas Universitāte

Studiju kurss **IZGLĪTĪBAS SISTEMOLOĢIJA**

[Peda6091] <http://blogi.lu.lv/broks/2010/03/14/izglitibas-sistemologija/>

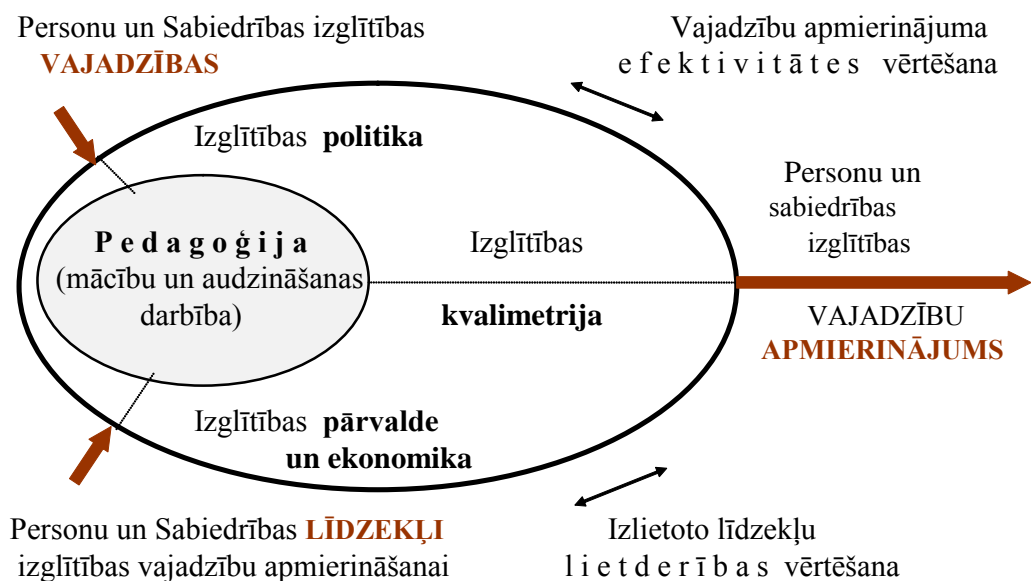
IEVADS (pamatjēdzieni, galvenās kopsakarības)

Pirmkārt - IZGLĪTĪBAS SISTEMOLOĢIJA

↑
IZGLĪTĪBA – KAS TĀ TĀDA UN KĀPĒC ?

Izglītojošā darbība -
tā ir īpaši organizēta dzīves pieredzes ieguve dzīvei

Izglītības sistēmu funkcionālā struktūra

IZGLĪTĪBA –

izglītojošās darbības mērķis un rezultāts :

d z ī v e s p i e r e d z e (**z i n ā š a n a s**, **a t t i e k s m e s**, **p r a s m e s**)

d z ī v e i (**i z z i ņ a i**, **a p d o m a i**, **r ī c ī b a i**)

	IZZĪŅA (sajušana, apzīmēšana, apraksts)	APDOMA (vērtēšana, mērķa noteikšana, lemšana)	RĪCĪBA (plānošana, līdzekļu piesaiste, izpilde)
PRASMES - darbības spēju īstenojums	Prasmes iegūt, analizēt un sintezēt informāciju	Zināšanu procesēšana (vērtējošā domāšana)	Prasmes plānot rīcību, piesaistīt līdzekļus, izpildīt rīcību
ATTIEKSMES - darbību vērtīborientācijas	Attieksmju izziņa (paraugvērtību apguve - kas ir labi ?)	Attieksmju veidošana vērtēšanas procesā	Attieksmju īstenošana praksē
ZINĀŠANAS - fakti un cēloņseku sakarības	Zināšanu ieguve (kas tas ir un kāpēc tas tā ir ?)	Prasmes vērtēt, izvirzīt mērķi, pieņemt lēmumu	Zināšanu izmantošana praksē

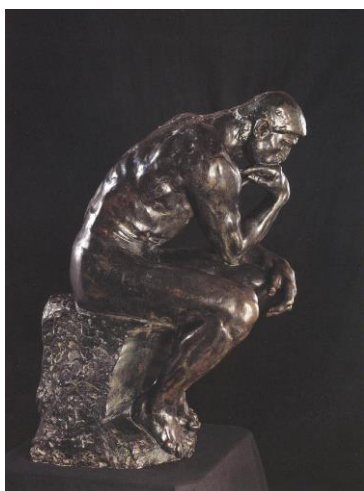
D z ī v e s p r a s m e s kā personas dzīves spēju apliecinājums praksē ir galvenais plānojams, sasniedzamais un vērtējams izglītojošās darbības rezultāts.

P r a s t d z ī v o t - tas nozīmē *p r a s t* iegūt informāciju (**izzināt**), *p r a s t* apstrādāt informāciju (**apdomāt**), *p r a s t* izmantot informāciju (**rīkoties**).

Otrkārt - IZGLĪTĪBAS SISTEMOLOĢIJA

SISTEMOLOĢIJA – KAS TĀ TĀDA UN KĀPĒC ?

Vispirms nedaudz
p a d o m ā s i m par domāšanu vispār –
informācijas (ziņu) procesēšanu
cilvēka nervu sistēmā -
smadzenēs

Domāšana
Sistēmu teorija
Sistemoloģija

* Mūsu apziņa – kas tā tāda un kāpēc?

Apzināt sajūtamo jeb materiālo pasauli – tas nozīmē veidot mūsu apziņu kā atbilstošu domu pasauli. Proti, **A P Z I Ņ A** raksturojas kā atbilstoši sakārtotu domu veidota **domu pasaule** cilvēku smadzenēs, kur katra doma savukārt ir tiešāk vai netiešāk saistīta ar noteiktām cilvēku materiālajā dzīvesvidē sākotnēji sajustajām lietām un ar tiem saistītajiem procesiem. Domas – tā ir cilvēka nervu sistēmā aprītoša informācija (ziņas).

DOMĀŠANA – informācijas procesēšana smadzenēs - tā ir apziņa darbībā.

Cilvēki domas apzīmē ar īpašām zīmēm - vārdiem – vārdiskā **valoda** ir specifiska cilvēku domāšanai un saziņai

Lietas – **lietvārdi** (lietu jeb ķermeņu apzīmējumi jeb nosaukumi)

Procesi – **darbības vārdi** (lietu mainību apzīmējumi jeb nosaukumi)

Īpašības – **īpašības vārdi** (cilvēkus īpaši interesējošie lietu un procesu raksturojumi)

U z m a n ī b u : ikdienā ne tikai lietas, bet arī procesi un lietu, procesu īpašības ļoti bieži tiek apzīmētas ar lietvārdiem, kas ievērojami traucē parādību būtības izpratni. Piem., skaists - skaistums, spējīgs - spēja, spēcīgs - spēks utt. Nekad neaizmirsīsim, ka īpašībām ir to nesējs, tās nepastāv neatkarīgi no šī nesēja (lietas vai procesa). Īpašības kā domas tikai raksturo šo domu ierosinātāju – cilvēkus interesējošo parādību (lietu vai procesu).

Cilvēku materiālā dzīvesvide kā **s a j ū t a m ā pasaule** atveidojas cilvēku apziņā kā atbilstoša **d o m u pasaule**. **Daļa no šīm domām pēc tam var tikt atbilstoši materializētas s a j ū t a m ā j ā pasaulē**, apmierinot kādas noteiktas cilvēka dzīves vajadzības.

DOMĀŠANA – informācijas procesēšana smadzenēs ir teoretizēšana.

Materiālās jeb sajūtamās pasaules apzināšanas gaitā **no prakses izaug teorijas** un daļa no tām **atgriežas praksē**. **Teorijas ir** domāšanas procesā radušies **domu veidojumi** - struktūras, kopveselumi kā domu apkopojumi.

Teoretizēšana - domāšana jeb domu procesēšana apziņā.

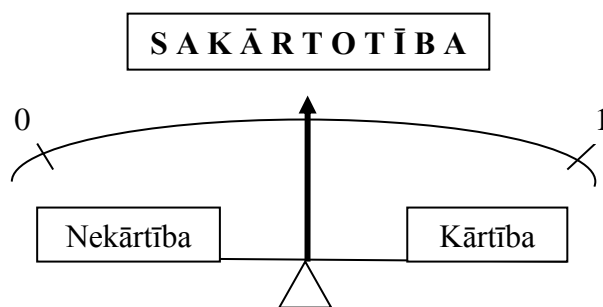

Domas ir ideālas, sajūtamā pasaule ir materiāla - **ideālais un materiālais** pastāv vienotībā jeb kopsaistībā.

Domāšana kā teoretizēšana ir saistīta gan ar **pacelšanos** no prakses, gan ar **nolaišanos praksē!** Taču kāpēc gan daudzos gadījumos cilvēkiem nepatīk teorijas un teoretizēšana? Vispirms jau tāpēc, ka daudzas no mums pieejamajām teorijām ir nelabas (sliktas) teorijas, kas dzīves praksei maz ko spēj palīdzēt. Otrkārt, daudziem cilvēkiem nav pietiekami labi izkopta viņu domāšana, šī cilvēkdarbība tiek izjauta kā apgrūtināša, kā rezultātā šo cilvēku domāšanas teorētiskais līmenis ir salīdzinoši zems ar visām no tā izrietošajām sekām.

Labas teorijas ir vislabāk atbilstošās dzīves praksei, tās ir īsas, skaidras un izsmeltošas. Domāšanas apzināšana savukārt ir nepieciešama visiem pilnvērtīgi dzīvot gribošiem cilvēkiem.

DOMĀŠANA kā informācijas procesēšana, teoretizēšana - tā ir nemitīga **domu kārtošana**, veidojot ar dažādu sakārtotības pakāpi raksturojošos domu kopumus.

Domāšanas sakārtotības apzināšana – izzināšana un izmantošana ir ļoti aktuāls uzdevums ikviena cilvēka pilnvērtīgas dzīves nodrošinājumam.

* *Domāšanas sakārtotība – sistēmiskums: SISTĒMU TEORIJA*

Cilvēku **domu pasaule** – ikvienā cilvēkdarbība īstenotās informācijas aprites galvenā sastāvdaļa raksturojas ar atbilstošu domu noteiktu sakārtotību. Domu, domāšanas sakārtotības jeb sistēmiskuma apzināšana ir saistīta ar atbilstošu teoretizēšanu – teorijas izveidi tās izmantošanai praksē.

Domu un un tām atbilstošu lietu, procesu atbilstoši sakārtotas kopas vispārīgā gadījumā sauc par sistēmām un runā par domāšanas sistēmiskumu, bet attiecīgo vispārīgo teoriju par domāšanas sistēmiskumu sauc par sistēmu teoriju.

SISTĒMU TEORIJA - fundamentāla, zinātniska teorija kā vispārīgas atziņas par domāšanu kā pasaules daudzveidīgo parādību sakārtotu atveidošanu cilvēka apziņā jeb domāšanas sistēmiskumu / sistēmisko domāšanu.

Fundamentalitāte – vispārīgums, visaptverošums, universālums

Zinātniskums - realitāte un precizitāte

Sistēmiskums (sakārtotība) - domāšanas fundamentāls raksturojums - īpašība

Sistēmu teorijā savstarpējā saistībā pastāv trīs tās pamatjēdzieni -
SAKĀRTOTĪBA, KOPSAISTĪBA, SISTĒMA.

SAKĀRTOTĪBA – pirmais sistēmu teorijas pamatjēdziens –
domu kārtības un nekārtības samēra raksturojums.

Sajūtamās pasaules parādības (lietas un procesi), kas dotas to uztverē ar cilvēka maņām, tiek apzinātas, veidojot atbilstoši **s a k ā r t o t u s d o m u k o p u m u s.**

KOPSAISTĪBA – otrais sistēmu teorijas pamatjēdziens -
kas kalpo domu sakārtotības cēlonības skaidrojumam.

Viss pastāv kopsaistībā - **visa cēlonis ir visa k o p s a i s t ī b a** –
tā ir cilvēces sen izlolota superdoma.

Skaidrojot abu sistēmu teorijas pamatjēdzienus sūtību un būtību, pats svarīgākais ir apzināt šo jēdzienu savstarpējo saistību. Proti, ja sajūto lietu un procesu ierosināto domu sakārtotība tiek izjusta, vispirms ar maņām tieši uztverot sajūtamās pasaules parādības kā noteiktus faktus (**faktoloģija**), tad savā turpmākajā domāšanas procesu gaitā cilvēks jau cenšas domāt par šo apziņā fiksēto faktu sakārtotības cēloņiem (**cēlonība**). Citiem vārdiem, sajūto parādību zinātniskās izziņas gadījumā attiecīgi runā par sajūto apjēgšanu *sapratnes līmenī*, kam seko apjēgtā apraksts *izpratnes līmenī*. Faktu sapratnes līmenī tiek noskaidrots “kas kad kur un kā notiek?”, bet izpratnes līmenī tiek skaidrota attiecīgo faktu cēlonība, atbildot uz jautājumu “kāpēc tas, tad, tur un tā notiek?”.

Līdz ar to pilnvērtīgas domāšanas rezultātā uz apzināto faktu pamata cilvēka apziņā tiek radītas atbilstošas **cēlonseku sakarības kā noteiktas attiecīgo domu kopsaistības**. Kopsaistībā pastāv arī domas apzīmējošie vārdi – vārdiskās valodas ir kopsaistītu vārdu veidojumi.

Kopsaistība izpaužas noteiktā daudzveidīgo **domu** un tām atbilstošo tēlu, jēdzienu, vārdu **sakārtotībā**.

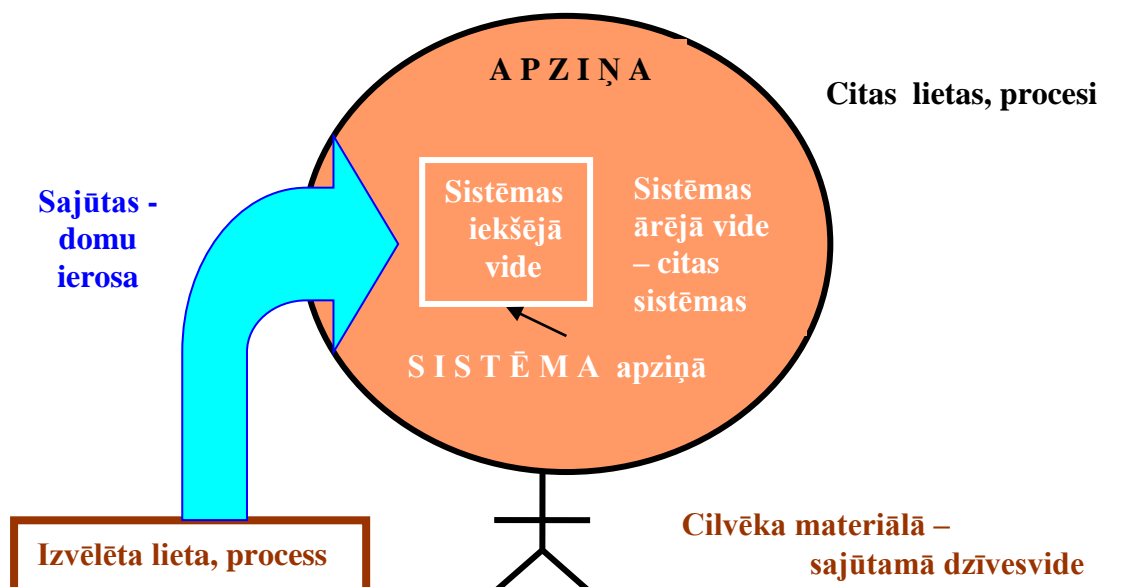
Domu sakārtotību apziņā skaidro trīs galvenās kopsaistības:

- 1) domu kopsaistība ar tās ierosinošajām sajūtāmas pasaules parādībām;
- 2) domu savstarpējā kopsaistība cilvēka apziņā;
- 3) domu kopsaistība ar šo domu materializācijām (vārdiem, lietām, procesiem).

SISTĒMA – trešais sistēmu teorijas pamatjēdziens - kas raksturo kopsaistītu domu kā daļu veidotu veselumu citu veselumu kontekstā.

Ikviena pasaules parādība (lieta un/vai process) apziņā atveidojas kā atbilstošu kopsaistītu daļu veidots veselums, kurš savukārt pastāv noteiktā apkārtējā citu parādību / veselumu veidotajā vidē.

S I S T Ē M A – izvēlētās lietas, procesa atveids apziņā

Taču lai vēlreiz un vēlreiz atkārtojam - visos gadījumos ir skaidri jāapzinās, ka līdztekus kopsaistībā pastāv divas pasaules - **sajūtamā jeb materiālā pasaule** un **domu jeb ideālā pasaule**. Nejausim tās! Jēdziens „sistēma” pastāv domu pasaulē, sistēmiskā domāšana rit mūsu apziņā, taču pastāvēt iespējām šīs domas kā sistēmas atbilstoši (sistēmiski) materializēt

mūsu praktiskajā dzīvē sajūtamajā pasaulē. Tāpēc ikdienā par sistēmām parasti saucam arī konkrētās materiālās lietas, procesus, kurus domās atveidojam kā sistēmas. Tad arī sakām – es kā sistēma un sistēmas ap mums.

Domāšana rit kā domu atbilstoša kārtošana – daudzveidīgu sistēmu veidošana, kuras raksturo sistēmu īpašība „STRUKTŪRA”.

Domu kopsaistīšana cilvēka apziņā rit kā domu atbilstoša sakārtošana notiektās struktūrās - sistēmu veidošana. Šī sistēmu veidošana tad arī ir sistēmiskā domāšana, kurās rezultātā veidojas daudzveidīgas domu struktūras, kas raksturo attiecīgās sistēmas.

S t r u k t ū r a ir ikvienas sistēmas visbūtiskākais raksturojums - sistēmas galvenā īpašība, kas raksturo sistēmas iekšējo vidi veidojošo daļu sakārtotību kā šo daļu atbilstošas kopsaistības rezultātu.

*** Kā mūsu apziņā veidojas sistēmas - domu struktūras?**

Ikvienam sistēmu (apziņā atveidotu parādību - lietu, procesu) raksturo šīs sistēmas **saturs un forma**. Proti, ikvienam domu struktūru - sistēmu saturiski veido tās atbilstošās sastāvdaļas - domas, kuras ir attiecīgi sakārtotas. Citiem vārdiem, saturs ir atbilstoši noformēts. Šo noformējumu var apdomāt arī neatkarīgi no konkrētā satura un tad runāt par sistēmu formālajām struktūrām. Ļoti daudzos gadījumos sistēmām ir vienādas formālās struktūras un tas ievērojami atvieglo orientāciju saturiski ārkārtīgi daudzveidīgo sistēmu klāstā.

Skaidrojumu sākšim ar norādi uz mūsu veidamo domu struktūrām vislabāk (pēc kursa autora domām) piemērotām formālajām (bezsaturskajām) struktūrām.

Autora izvēlētās **formālās struktūras** tiek ņemtas no izcili nozīmīgās formālās domāšanas zinātnes - matemātikas : punkti un līnijas, to veidotās formas (figūras). Mūsu gadījumā lieti noderēs līnijas nogriežņi, kvadrāts un trapecē.

Formālo struktūru veidojošo nogriežņu galapunktos pievienojot atbilstošo saturu - domas kā veidamo domu sistēmu konkrētos struktūrelementus, **izveidojas konkrēta interesējošās sistēmas struktūra** .

Sistēmu struktūras to uzskatāmai uztverei tiek raksturotas ar tā saukto struktūrloģisko shēmu jeb domu karšu palīdzību. Šajā sakarībā jau tagad pievērsīsim īpašu uzmanību domu **kopsaistības - sakārtotības** apzināšanas un uzskatāmas demonstrēšanas galvenajiem pamatprincipiem.

P i r m k ā r t, atveidojot sistēmu struktūras kā atbilstošas domu kartes, pastāv domu horizontālās un vertikālās kopsaistības, kopumā veidojoties daudzlīmeņu jeb hierarhiskām domu struktūrām.

Horizontālās kopsaistībās atrodas **savstarpēji papildinošās domas**, kuras shēmās parasti apzīmē ar horizontāli kopsaistītiem taisnes nogriežņiem. Šādās attiecībās pastāv sistēmu kā veselo veidojošās daļas. Vertikālās kopsaistībās savukārt atrodas **savstarpēji pakārtotās domas**, kuras shematiski raksturo ar vertikāliem taisnes nogriežņiem. Šādās attiecībās pastāv vispārīgās un atsevišķās domas – veselais un to veidojošās daļas.

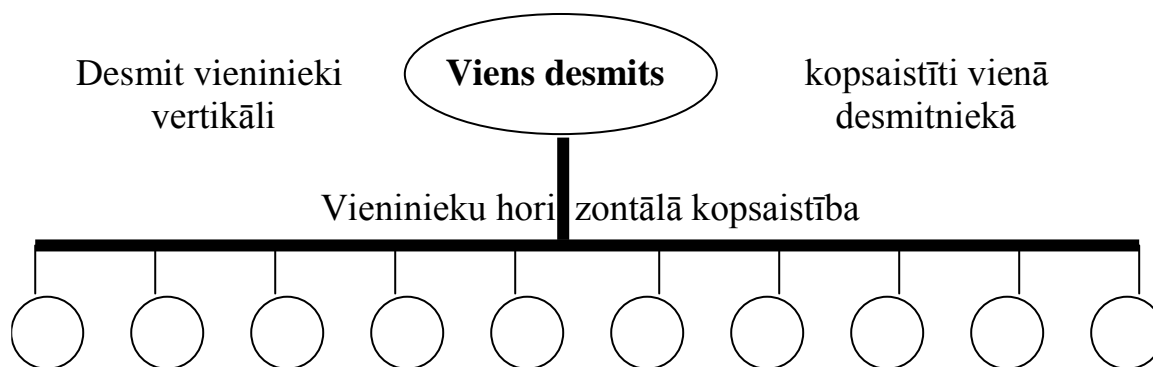
Veidojot shēmas, labākai uzskatei attiecīgās domas (tās apzīmējošos vārdus) parasti ievieto taisnstūrveida vai eliptiskās „kastītēs” jeb „būdiņās”. Divu domu horizontālās un arī atbilstošās vertikālās kopsaistības piemērs redzams šādā shēmā.

Domu horizontālā un vertikālā kopsaistība

Lielisku vispārīgu piemēru veselā un daļu attiecībām sniedz matemātika, veidojot dažādas skaitīšanas sistēmas. Decimālās skaitīšanas sistēmas gadījumā pastāv šāda uzskatāma daļu kopsaistību shēma.

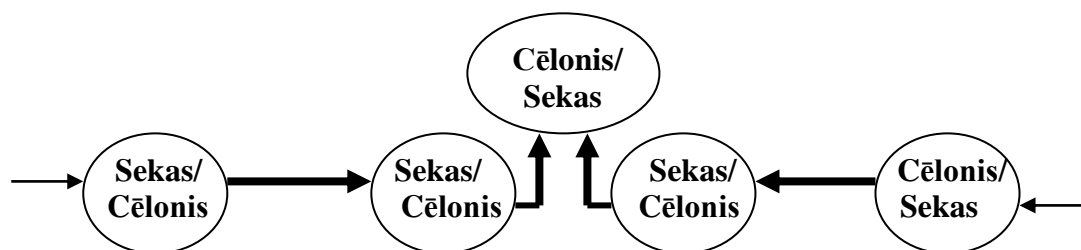
Decimālās skaitīšanas sistēmiskums - sistēma

Ikviens vieninieks savukārt ir desmitdaļu veidots veselums - sistēma

O t r k ā r t, ļoti bieži attiecīgās domas - vārdus jēdzieni apdomā noteiktās **cēloņseku attiecībās jeb kopsaistībās**. Šādu kopsaistību shematiskam aprakstam parasti izmanto virzītus nogriežņus – bultiņas. Domu/jēdzienu/vārdu cēloņseku attiecības savukārt var raksturoties gan kā horizontālas, gan vertikālas kopsaistības, kopumā veidojot sarežģītus cēloņseku sakarību tīklus. Uzskatāmās struktūrloģiskās shēmas vislabāk kalpo tieši sarežģītu parādību kopuma atveidei apziņā, jo īstenojas domu kopsakarību vizualizācija, kas šajos gadījumos ir daudz efektīvāka par tradicionālajiem tekstuālajiem domu aprakstiem.

Pasaules parādību kopsaistība kā atbilstošo cēloņseku sakarību struktūra

Apzinot pasaules daudzveidīgo parādību kopsaistību cēloņseku skatījumā, ikviena lieta un/vai process kā sekas savukārt kalpo kā jaunu seku (lietu, procesu) cēlonis. Citiem vārdiem, īstenojas jau minētā superatziņa, kas ir radošās sistēmiskās domāšanas pamatā, proti,

visa cēlonis ir visa kopsaistība.

Visas parādības atrodas kopsaistībā, kas tad arī nosaka lietu, procesu pastāvēšanu mainībā. Mainība - tas nozīmē lietu, procesu īpašību izmaiņas un pārmaiņas. Lietas rodas un izzūd, pārvēršoties citās lietās, jo, kā ir teicis latviešu filozofiskās dzejas dižgars Jānis Rainis - pastāv, kas pārvēršas. Lietu, procesu izmaiņas ir kvantitatīvas mainības gadījumā, kamēr kvalitatīvas mainības gadījumā runā par pārmaiņām, rodoties kvalitatīvi jaunām lietām un/vai procesiem ar jaunām īpašībām.

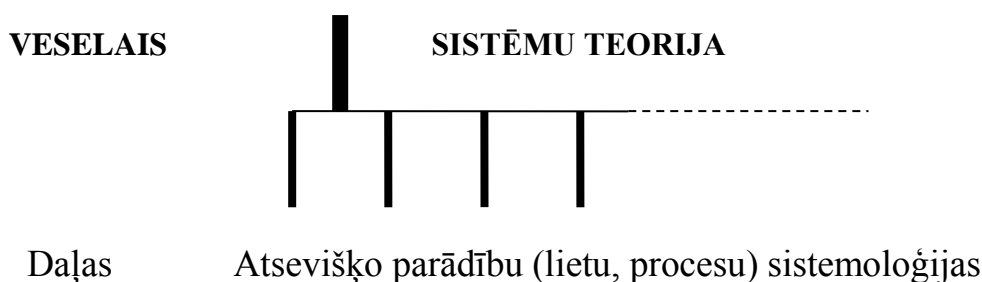
Sistēmu radoša jaunrade ir saistīta ar cilvēka vēlmi radīt jaunas lietas, procesus (pasaules parādības) ar vēl nebijušām īpašībām, kas nodrošinātu aizvien pilnvērtīgāku mūsu dzīves vajadzību apmierināšanu. Citiem vārdiem, radoši domājošos un darbojošos cilvēkus izsenis ir interesējis un turpina interesēt **jaunu sistēmu ar dzīvei īpaši noderīgām īpašībām radīšana** - vispirms domās (teorija), tad darbos (prakse). Lūk, te tad nu sakņojas zinātniskās domāšanas būtība un būtība, šeit ir mūsdienu zinātnes un tehnikas sasniegumu izcelsmes avots.

Īpašību izmaiņas parasti ir saistīta ar parādību un tai atbilstošo domu horizontālo kopsaistību apzināšanu un izmantošanu. Pārmaiņas jeb jaunu īpašību radīšana ir saistīta ar vertikālajām domu un darbu kopsaistībām.

*** Visbeidzot – kas tā tāda SISTEMOLOĢIJA un kāpēc?**

SISTEMOLOĢIJA ir l i e t i š ķ ā SISTĒMU TEORIJA par izvēlētu pasaules parādību sistēmisku atveidu cilvēku apziņā, lai to atbilstoši izmantotu konkrētajā dzīves praksē. Sistemoloģija ir sistēmu teorija konkrētā dzīves prakses jomā.

Sistēmu teorija un ikviena nozares sistemoloģija pastāv vispārīgā un atsevišķā attiecībās, kas jau pats par sevi arī demonstrē sistēmiskās domāšanas īstenošanos - kopsaistītu daļu (sistemoloģiju) vienotību veselajā (sistēmu teorijā).

Noslēdzot sākotnējo ieskatu domāšanā par domāšanu – domu un domāšanas sistēmiskumā jeb sistēmiskajā domāšanā - sistēmu teorijas un nozaru sistemoloģiju sūtībā un būtībā, apkopojot varam formulēt šādas galvenās atziņas, kas lieti noderēs turpmākajā mūsu studiju darbībā.

**Domāšana par domām un domāšanu –
domu struktūru veidošanu cilvēka apziņā -
sistēmu teorijas sūtība un būtība!**

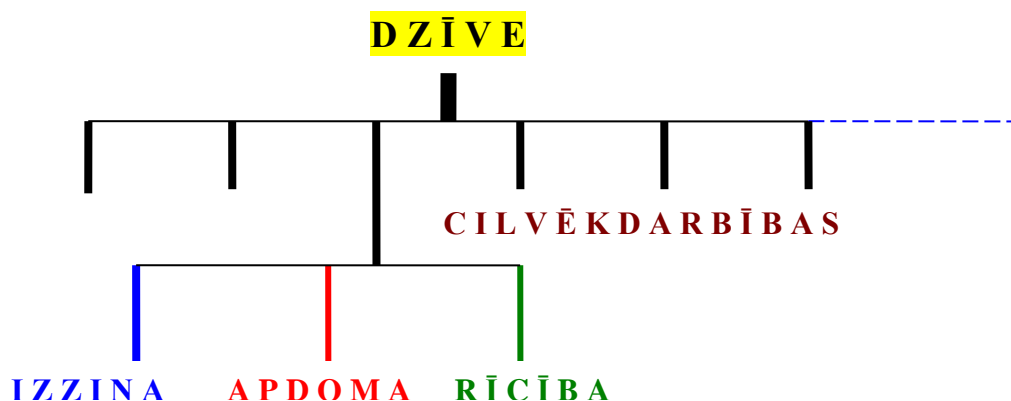
**SISTĒMU TEORIJA – fundamentāla, zinātniska
teorija par apziņas s a k ā r t o t ī b u
kā domu k o p s a i s t ī b a s izpausmi**

**SISTEMOLOĢIJA – izvēlētas dzīves nozares
lietišķā sistēmu teorija.**

Sistēmiskās domāšanas apzināšana, tās apzināta izmantošana ir īpaši noderīga, atveidojot apziņā sarežģītas parādības.

Nobeidzot sākotnējo ieskatu domu **kopsaistības - sakārtotības** apzināšanā un tās aprakstā, izmantojot strukturloģiskās shēmas jeb domu kartes, kā vēl vienu ļoti svarīgu sistēmiskās domāšanas īstenojuma piemēru varam aplūkot mūsu dzīvi kā daudzveidīgu cilvēkdarbību veidotu daudzlīmeņu jeb hierarhisko struktūru.

Jēdziena DZĪVE izpratnei – jēdziena sastāvdaļu un to kopsaistības uzskatāmai skaidrošanai lieti noder šāda attiecīgi sazarota trīs līmeņu formālā struktūra. Proti, uztverot dzīvi kā daudzveidīgu cilvēkdarbību kopumu, katra no šīm cilvēkdarbībām savukārt raksturojas ar trim secīgām sastāvdaļām – izziņu, apdomu un rīcību.

Turpmākajā apskatā mēs atbilstoši detalizēsīm arī jēdzienus „izziņa”, „apdoma”, „rīcība”, katram no tiem atkal uzrādot trīs šo jēdzienu sastāvdaļas. Ļoti svarīgi, ka šeit uzskatāmi redzam īstenojamies atkārtojošos trīs elementu veidotu universālu struktūru, kuru varam saukt par cilvēkdarbību fraktāli.

Līdztekus aplūkotajai trijzaru struktūrai jēdziena CILVĒKDARBĪBA pamatstruktūru uzskatāmi varam raksturot arī ar trapeceveida formālo struktūru.

Cilvēkdarbību universālā struktūra (fraktālis)

Aplūkotā cilvēkdarbību struktūra ir cilvēku domāšanas procesā radīta viena no domu struktūrām, kuru veidošanos aplūkosim nedaudz vēlāk, kad pievērsīsimies Cilvēka kā Pasaules daļas sistēmiskai apzināšanai.

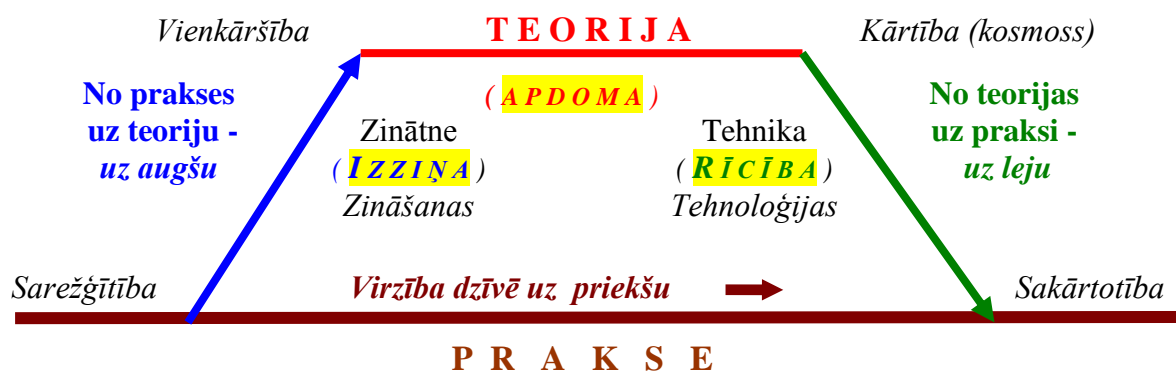
Noslēdzot mūsu studiju kursu IEVADU, gribu sniegt arī atziņu, kas izveidojusies līdzšinējo studiju kursa īstenojumu gaitā.

Lielās Domas ir vienkāršas, bet, lai pie tām nonāktu, ir jāpāceļas virs ikdienas sarežģītības !

Nopietni domāt Lielas Domas

par Pasauli, Cilvēku, Sabiedrību, Dzīvi jau no “Sistemoloģijas” kursu apguves pirmajām dienām, nebaudīties no ikdienā neierastā skatījuma un redzējuma !

Apzināta cilvēkdarbība - augšup no prakses uz teoriju, tad apdoma un lejup no teorijas uz praksi - tikai tad ir sperts solis dzīvē uz priekšu.

Turpinājumā - kursa 1.daļā jau detalizētāk pārlūkosim Jūsu patstāvīgajām studijām (domāšanai) piedāvātos materiālus – kursa autora izveidotās strukturloģisko shēmu kopas par vispārīgajām tēmām PASAULE, CILVĒKS, SABIEDRĪBA, DZĪVE.

Dotie materiāli konkrētizē, ilustrē IEVADĀ aplūkotās vispārīgās atziņas, palīdzot pacelties līdz Lielajām Domām, lai pēc tam atkal nolaistos no teorijas (vispārīgā, vienkāršā) mūsu dzīves ikdienas praksē (atsevišķajā, sarežģītajā).